

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ
М.І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»**

ТИБІНКА ІРИНА ЯРОСЛАВІВНА

УДК 332.122.54:332.021

**РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Львів – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України».

Науковий керівник:

доктор економічних наук, професор
Шульц Світлана Леонідівна,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»,
завідувач відділу регіональної економічної політики.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Герасимчук Зоряна Вікторівна,
проректор з науково-педагогічної роботи
Луцького національного технічного
університету;

кандидат економічних наук
Яскал Ігор Валерійович,
старший викладач кафедри
підприємництва, торгівлі і біржової
діяльності Чернівецького національного
університету імені Ю. Федьковича.

Захист відбудеться 12 травня 2017 р. в 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.35.154.01 в ДУ «Інституті регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці ДУ «Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4 та на сайті <http://ird.gov.ua>

Автореферат розісланий 12 квітня 2017 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук**

П.В. Жук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується наявністю просторових деформацій на регіональному та внутрішньорегіональному рівнях. Однак, якщо проблема асиметричності регіональних трендів розвитку широко висвітлюється, а на її подолання спрямовані механізми державної регіональної політики, то питання внутрішньорегіональних соціально-економічних диспропорцій залишається недостатньо дослідженим. Водночас саме на внутрішньорегіональному рівні диференціація за низкою показників економічного і соціального розвитку адміністративно-територіальних утворень значно перевищує міжрегіональні значення. Така ситуація обумовлює існування розірваності і фрагментарності соціально-економічного простору регіонів, розширення ареалів депресивності, що пов'язано з концентруванням фінансових ресурсів у центрах розвитку регіонів (зокрема великих містах), посилення розриву між міськими та сільськими територіями, поглиблення проблем територіальної розбалансованості на внутрішньорегіональному рівні.

Зазначені проблеми особливо загострюються в контексті реалізації реформи місцевого самоврядування та адміністративно-фінансової децентралізації, основним принципом яких є розвиток територіальних громад за рахунок ефективного використання ендogenous економічного потенціалу. Ризиком такого підходу є поглиблення диференціації за рівнем фінансової спроможності і, відповідно, економічним потенціалом територіальних громад в межах регіону. Подолання окреслених загроз вимагає посилення ролі інструментів регулювання територіального розвитку, які реалізуються на внутрішньорегіональному рівні.

Проблематиці просторової диференціації та асиметричності соціально-економічного розвитку територіально-структурних одиниць регіонів приділено значну увагу як у теоретичних, так і в прикладних дослідженнях. Серед науковців, які досягли вагомих результатів у розробці механізмів регулювання територіальних диспропорцій, слід назвати: Р. Барро, Х Сала-і-Мартіна, К. Ерроу, Дж. Р. Хікса, Г. Мюрдаля, Р. Солоу, П. Бубенка, З. Варналія, З. Герасимчук, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, В. Захарченка, Б. Кваснюка, Т. Клебанову, В.Кравціва, В. Керецмана, Б. Лавровського, Н. Мікулу, Я. Олійника, В. Симоненка, О. Іодчина, М. Кизима, О. Раєвнєву, І. Сторонянську, В. Чужикова, Є. Шильцина, С. Шульц, І. Яскала. Водночас низка проблем теоретичного і методологічного характеру, пов'язаних із оцінюванням внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку, вироблення нових підходів до стимулювання економічної активності територіальних громад та ефективного використання власного потенціалу у різних сферах діяльності, потребують подальшого вивчення.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось в рамках науково-дослідних тем ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І.Долішнього НАН України», зокрема: "Модернізація промислового потенціалу Карпатського регіону" (номер державної реєстрації (0111U000711), у якій автором проаналізовано проблеми соціально-

економічної диференціації районів та міст Карпатського регіону; "Формування та реалізація регіональної структурної політики в умовах модернізації національної економіки" (номер державної реєстрації 0113U000108), де автором здійснено аналіз проблем економічного розвитку окремих територіальних громад і регіонів та означено шляхи підвищення ефективності використання їх економічного потенціалу; "Механізми реалізації регіональної політики в умовах децентралізації влади в Україні" (номер державної реєстрації 0116U004035), в рамках якої обґрунтовано напрями підвищення ефективності регіональної політики в умовах децентралізації влади.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад і розробка науково-практичних рекомендацій щодо регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в умовах децентралізації влади.

Для досягнення мети в дисертаційній роботі поставлено такі завдання:

- розглянути теоретичні підходи до дослідження процесів внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації та їх регулювання, з'ясувати сутнісні характеристики та типи внутрішньорегіональної диференціації;
- розробити методичний підхід до оцінювання динаміки та тенденцій процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць регіону;
- здійснити аналіз внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації на рівні районів та міст Львівської області, виявити особливості центрально-периферійних відмінностей в регіоні;
- оцінити внутрішньорегіональні асиметрії бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку територій Львівської області в контексті реалізації реформи місцевого самоврядування;
- розробити концептуальні засади регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в контексті викликів і загроз сучасних реформ;
- проаналізувати фінансово-бюджетні інструменти регулювання внутрішньорегіональної диференціації щодо їх дієвості в умовах децентралізації влади;
- запропонувати напрями вдосконалення інструментів стимулювання економічного розвитку територій контексті регулювання внутрішньорегіональної диференціації.

Об'єктом дослідження є процеси внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в Україні.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та прикладні аспекти регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в умовах децентралізації влади.

Методи дослідження. Теоретичним підґрунтям дисертаційного дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, законодавчі та нормативні акти України. Дослідження базувалося на використанні системного підходу до вивчення економічних явищ, зокрема на фундаментальних положеннях регіональної економіки, методології економічного аналізу, прийняття управлінських рішень. Під час роботи над дисертацією використовувалася сукупність загальнонаукових і

спеціальних методів пізнання: логічного узагальнення, аналізу, порівняння і синтезу (для визначення сутності, змісту, еволюції теоретичних підходів до регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку – пп. 1.1, 1.2, 3.2, 3.3); структурного, факторного, кореляційного, аналізу, метод декомпозиції (для виявлення тенденцій, внутрішніх та зовнішніх чинників процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку – пп. 1.3, 2.1, 2.2, 2.3); теоретичного моделювання (для розробки моделей розвитку територіальних громад в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування – п. 3.2); графічні та матричні методи (для наочного представлення теоретичних, аналітичних і рекомендаційних положень дисертаційного дослідження).

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, офіційна інформація Державної служби статистики України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарства України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, дані мережі Internet, монографічні та періодичні видання, власні аналітичні розрахунки тощо.

Наукова новизна одержаних результатів проведеного дослідження полягає у розвитку теоретичних положень та розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в умовах реалізації реформи адміністративно-фінансової децентралізації. Під час дослідження отримані такі найбільш суттєві результати:

вперше:

– запропоновано концепцію регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку, згідно з якою стратегічними орієнтирами політики зменшення територіальних диспропорцій є: налагодження мережових взаємодій між менш економічно розвинутими територіями та полюсами росту; забезпечення інтегрованості соціально-економічного простору регіону; стимулювання ефективного використання економічного потенціалу територіальних громад; підвищення конкурентоспроможності територіальних громад та регіону загалом. Запропонована концепція покликана нівелювати ризики посилення асиметрій територіальних громад за рівнем їх економічної спроможності.

удосконалено:

– систему критеріїв класифікації внутрішньорегіональної диференціації, які, на відміну від існуючих, враховують її результируючий вплив на соціально-економічний розвиток територій регіону та чинники, що її зумовлюють. Це дозволило обґрунтувати напрями регулювання процесів соціально-економічної диференціації на внутрішньорегіональному рівні;

– методичний підхід до оцінювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації, який, на відміну від застосовуваних раніше, передбачає встановлення центрально-периферійних характеристик регіону та оцінювання рівня асиметричності його територіально-структурних одиниць. Такий підхід дозволив виявити загрози та ризики посилення асиметрій в економічному, соціальному та фінансовому аспектах внутрішньорегіонального розвитку;

– систематизацію інструментів регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації у відповідності до сфер застосування, зокрема: інституційні, фінансово-бюджетні, організаційно-територіальні та організаційно-комунікаційні інструменти. Комплексне використання зазначених інструментів сприятиме підвищенню ефективності регулюючого впливу та узгодженості управлінських рішень задля нівелювання надмірної асиметрії внутрішньорегіонального розвитку;

отримали подальший розвиток:

– методичні засади розподілу коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) між регіонами шляхом ведення у якості критерію індексу регіонального людського розвитку на протипагу існуючому розподілу за чисельністю населення регіону, що дозволить спрямовувати кошти Фонду на інвестиційно-інноваційний розвиток тих регіонів, які характеризуються нижчим рівнем розвитку та якістю життя населення;

– методичні підходи до оптимізації розподілу освітньої субвенції відповідно до рівня розвитку та фінансової спроможності адміністративно-територіальних утворень на основі коефіцієнта спроможності бюджету щодо утримання закладів освіти, що дозволить знизити рівень диференціації територіальних громад за рівнем фінансової забезпеченості закладів освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці рекомендацій щодо аналізу, оцінювання та регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в умовах реалізації реформи децентралізації влади.

Пропозиції щодо розробки методики оцінки результативності та ефективності реалізації економічної політики в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування та бюджетної децентралізації розглянуті та прийняті для практичного використання Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (довідка №2-31-20 від 10.10.2016 р.). Результати проведених досліджень використані Пустомитівською районною державною адміністрацією при формуванні Перспективного плану об'єднання територіальних громад (довідка №04/81-2864 від 3.11.2016р.), де автором на основі аналізу тенденцій соціально-економічного розвитку адміністративного району та окремих територіальних громад розроблено пропозиції щодо інструментів стимулювання економічного розвитку територій в контексті реалізації реформи децентралізації влади, а також Чишківською сільською радою (довідка №501 від 3.11.2016р.) при підготовці проектів для участі в обласному конкурсі мікропроектів місцевого розвитку Львівської обласної державної адміністрації.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом завершеного наукового дослідження. Теоретичні обґрунтування, практичні розробки, висновки та рекомендації, які містяться в роботі, одержані автором самостійно на основі аналізу та узагальнення теоретичного і практичного матеріалу. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційному дослідженні використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих напрацювань автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертації розглянуто на міжнародних та всеукраїнських конференціях, семінарах та круглих столах, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України (м. Львів, 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 2015р.); Міжнародна науково-практична конференція «Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи» (м. Одеса, 2015 р.); VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України» (м. Львів, 2016 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування економіки України: стан та перспективи» (Київ, 2014 р.); Всеукраїнський семінар молодих вчених та студентів «Участь України у глобальних процесах» (м. Сімферополь, 2011 р.); круглий стіл «Пріоритети, механізми та інструменти соціально-економічного розвитку периферійних та сільських територій західних регіонів України» (м. Львів, 2013 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 12 наукових праць загальним обсягом 5,82 д.а. (в тому числі особисто автору належить 4,75 д.а.) Із вказаних робіт 8 статей опубліковано у наукових фахових виданнях загальним обсягом 4,26 д.а., 4 статті у виданнях України, включених до міжнародних науково-метричних баз та 4 тези доповідей.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи складає 203 сторінки. Основний текст дисертації викладено на 173 сторінках. Робота містить 14 таблиць, 30 рисунків, список використаних джерел із 175 найменування, 11 сторінок додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження, його методи та інформаційну базу, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади дослідження внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації**» з'ясовано сутність та видовий поділ внутрішньорегіональної диференціації, обґрунтовано методологічні основи її дослідження та охарактеризовано підходи до регулювання внутрішньорегіональної диференціації в умовах децентралізації влади.

Проведене дослідження базується на визнанні просторової нерівномірності та соціально-економічної асиметрії як однієї із закономірностей розвитку економіки світового, національного, регіонального та локального рівня. Нерівномірне розміщення на території країни чи регіону суб'єктів різноманітних видів економічної діяльності є наслідком територіального поділу праці, концентрації та спеціалізації виробництва, посилення процесів урбанізації, змін у системі розселення тощо. При цьому нерівномірність соціально-економічного розвитку території не повинна

розглядатись виключно як негативне явище, оскільки може слугувати джерелом формування імпульсів розвитку регіонів у точках концентрації економічної активності, які надалі поширюватимуться на інші території, забезпечуючи при цьому позитивну динаміку соціально-економічного розвитку регіонів.

Дослідження теоретико-методологічних основ формування та розвитку процесів соціально-економічної диференціації на внутрішньорегіональному рівні дозволило виявити її основні характеристики в розрізі територіального, соціального та економічного підходів.

В процесі проведення аналізу існуючих підходів до визначення сутності поняття «внутрішньорегіональна диференціація» зроблено висновок, що його слід розглядати як процес, в результаті якого змінюються властивості територіальних суспільних систем, що відображають об'єктивний стан неоднорідності економічного простору регіону.

В роботі виокремлено чинники внутрішньорегіональної диференціації. До числа найважливіших зовнішніх чинників віднесено: стан нормативно-правової бази державного регулювання територіального розвитку, діючу систему міжбюджетних відносин в межах держави, зростання економічної (за формами власності та секторам економіки) і соціальної (за групами населення) диференціації. Перелік основних внутрішньорегіональних чинників включає: рівень накопиченого економічного (у тому числі виробничо-технічного та інноваційного) потенціалу територій, ступінь розвитку в регіоні ринкової, виробничої і соціальної інфраструктури, розміщення та соціально-економічний потенціал міст обласного значення в регіоні, ступінь домінування регіонального центру та особливості системи розселення, рівень розвитку сектора інформаційних і комунікаційних послуг, рівень диверсифікації структури економіки регіону, ступінь завершеності в регіоні структурних та інституційних ринкових реформ, менталітет населення і влади тощо.

До основних видів соціально-економічної диференціації територій в межах регіону віднесено:

- диференціацію між адміністративними районами як за показниками економічного розвитку, так і за показниками якості життя населення;
- диференціацію між районами, орієнтованими на промислове і сільськогосподарське виробництво;
- асиметрію між міськими і сільськими територіями;
- асиметрію між адміністративним центром регіону та периферійними територіями;
- асиметрію між групами територіально-структурних одиниць (містами обласного значення, малими містами, селищами та селами).

Класифікацію видів внутрішньорегіональної диференціації запропоновано здійснювати за такими критеріями: результат впливу на соціально-економічний розвиток територій регіону (об'єкт та предмет дослідження внутрішньорегіональної диференціації), чинники виникнення, характер впливу, рівень охоплення і тривалість виявлених тенденцій.

В роботі обґрунтовано порогові рівні внутрішньорегіональної диференціації,

які дозволяють розмежувати об'єктивний рівень диференціації соціально-економічного розвитку окремих територій від рівня диференціації, який може нести загрозу для цілісності та ефективності функціонування регіональної системи. Доведено, що встановлення єдиного порогового значення внутрішньорегіональної диференціації для усіх показників є невиправданим. Так, для показників соціального розвитку територій критичне значення є значно нижчим у порівнянні з показниками економічного розвитку. Відповідно для соціальних показників порогові значення становлять 10-20%, а для економічних – 20-30%.

Аналіз теоретичних концепцій регулювання територіальних диспропорцій доводить, що незважаючи на те, що деякі концепції (зокрема неокласичні) визнають можливість природного врегулювання темпів економічного розвитку територій, все ж переважна більшість вчених дотримується думки про необхідність зовнішнього втручання в процеси регулювання внутрішньорегіональної диференціації та її нівелювання. Регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації трактується в роботі як система заходів прямого чи опосередкованого впливу, які застосовуються як до регіону загалом, так і до його окремих територій і орієнтовані на оптимізацію його просторового розвитку шляхом нівелювання існуючих територіальних диспропорцій, підвищення конкурентоспроможності територіальних громад чи регіону загалом шляхом використання наявних конкурентних переваг.

Обґрунтовано, що регулювання територіальних диспропорцій має здійснюватись за двома напрямками: економічні цілі досягаються методами політики поляризованого розвитку, а соціальні – переважно вирівнюючої (компенсаційної).

Наголошено, що до ризиків реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади слід віднести посилення внутрішньорегіональної диференціації. Тому сучасна реформа місцевого самоврядування та передача повноважень на місцевий рівень має супроводжуватись реалізацією виваженої політики щодо інтегрування країни та недопущення зростання внутрішньодержавних та внутрішньорегіональних асиметрій. Основними принципами такої політики є: економічна доцільність; взаємовигідність територіальної політики для регіону в цілому і територіальних громад, що дозволяє досягти консенсусу інтересів; збалансованість стратегічних пріоритетів розвитку територіальних громад та стратегічних цілей соціально-економічного розвитку регіонів; пріоритетність стратегічних інтересів розвитку регіону над поточними; активна внутрішньорегіональна територіальна політика.

Загалом, регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації має здійснюватися в площині державної регіональної політики та регіональної соціально-економічної політики, що реалізується регіональними та місцевими органами влади. В сучасних умовах реалізація державної регіональної політики має бути сфокусована на посиленні стимулюючої ролі державної підтримки регіонів та створенні умов для мобілізації та ефективного використання ресурсів територіальних громад.

У другому розділі «**Аналіз внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації (на прикладі Львівської області)**» здійснено оцінку

внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації на рівні адміністративних районів Львівської області, проведено аналіз центрально-периферійних відмінностей соціально-економічного розвитку регіону та внутрішньорегіональної асиметрії бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних утворень Львівської області.

На підставі запропонованого автором методичного підходу до оцінювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації здійснено аналіз її масштабів та динаміки в розрізі різних груп індикаторів, зокрема: рівня соціально-економічного розвитку територій, фінансової результативності економічної діяльності, фінансового забезпечення функціонування соціальної сфери, бюджетної спроможності територіальних громад.

Встановлено, що найвищий рівень внутрішньорегіональної диференціації спостерігається за обсягами реалізованої промислової продукції та обсягами експорту та імпорту товарів в розрахунку на одну особу, що обумовлено економічною спеціалізацією районів, створенням в їх межах нових експортноорієнтованих виробництв із іноземним капіталом, які використовують давальницьку сировину.

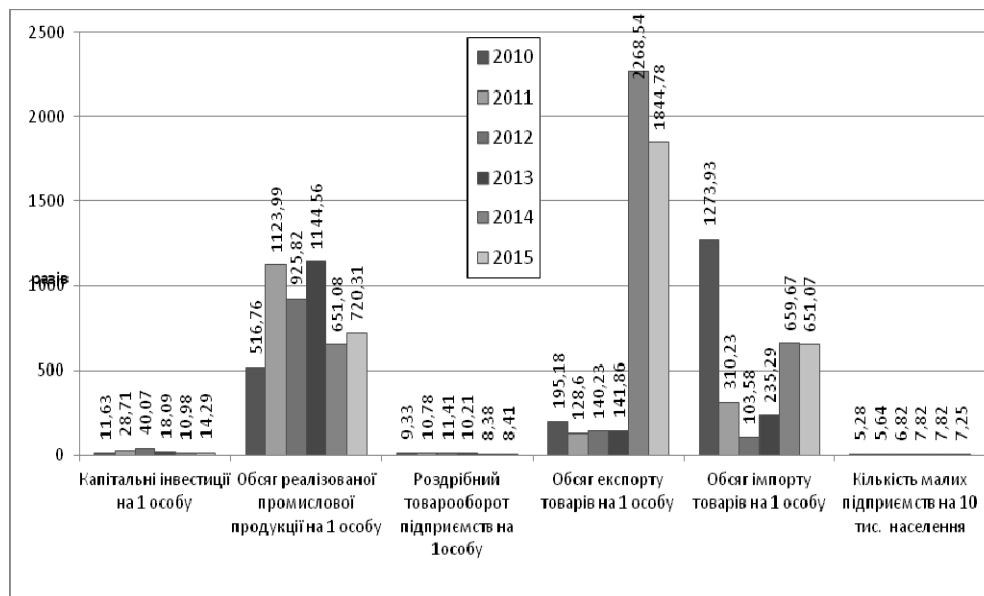
Аналіз показників фінансової результативності економічної діяльності в розрізі адміністративних районів Львівської області за період 2010-2015 рр. засвідчив існування таких тенденцій:

- динаміка індексів внутрішньорегіональної диференціації за показниками фінансової результативності економічної діяльності Львівщини має стійку тенденцію до зростання впродовж всього аналізованого періоду, причому в умовах реалізації першого етапу фінансової децентралізації (2014-2015 рр.) її зростання пришвидшилося;
- найшвидше зростала внутрішньорегіональна асиметрія за єдиним податком та податковими надходженнями, оскільки саме ці показники найбільше корелюють з економічним потенціалом громад та районів;
- рівень внутрішньорегіональної асиметрії за показниками власних доходів місцевих бюджетів перевищує значення аналогічних показників міжрегіонального рівня.

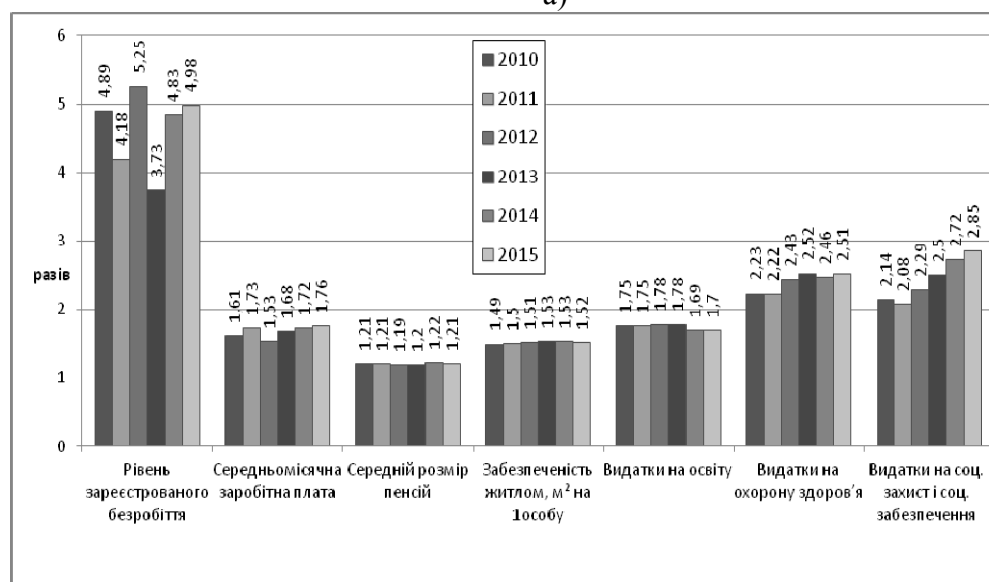
Водночас внутрішньорегіональна диференціація за показниками соціального розвитку районів Львівської області є значно нижчою у порівнянні з економічними параметрами (рис.1). Подібними є тенденції щодо внутрішньорегіональної диференціації видатків місцевих бюджетів на економічний розвиток і соціальну сферу.

Доведено, що соціально-економічний розвиток Львівської області супроводжується посиленням центрально-периферійних відмінностей, тобто зростанням диференціації між регіональним центром, містами обласного значення і рештою території області загалом. Відставання соціально-економічного розвитку міст і адміністративних районів регіону від домінуючого регіонального центру одночасно свідчить про посилення внутрішньорегіональної периферійності та асиметричності розвитку локальних територіально-структурних одиниць регіону. В

результаті розрахунку коефіцієнта центрально-периферійних відмінностей та оцінки рівня асиметричності соціально-економічного розвитку міст обласного значення регіону зафіксовано, що найменший рівень центрально-периферійних відмінностей спостерігається за показниками розвитку роздрібної торгівлі та кількістю малих підприємств, а найбільший – за показниками зовнішньоекономічної діяльності, зокрема імпорту товарів та послуг, а також кількістю безробітних. Це зумовлено, насамперед, трансформаційними змінами в структурі економіки регіону та суттєвими відмінностями за рівнем економічної активності міських населених пунктів регіону.

а)

б)

Рис. 1. Динаміка коефіцієнта диференціації показників економічного (а) і соціального (б) розвитку районів Львівської області за 2010-2015 рр.

*Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики у Львівській області

Значну нерівномірність внутрішньорегіонального розвитку внаслідок домінування регіонального центру підтверджує динаміка інтегрального індексу центрально-периферійних відносин між містами обласного значення, що віднесені до групи периферійних міст та м. Львовом (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка інтегрального індексу центрально-периферійних відносин між містами обласного значення та регіональним центром

Інтегральний індекс	2011	2012	2013	2014	2015
Борислав	14,735	335,126	185,292	36,636	53,189
Дрогобич	7,061	0,393	455,152	133,870	278,365
Моршин	3,398	0,567	13,087	5,274	9,067
Новий Розділ	49,561	74,401	1,162	0,006	0,584
Самбір	313,178	87,545	67,141	36,068	27,000
Стрий	0,126	0,360	2,469	0,109	0,228
Трускавець	208,533	351,041	794,770	139,493	50,495
Червоноград	0,039	0,785	2,419	1,381	3,852

*Розраховано за даними Головного управління статистики у Львівській області

В сучасних умовах визначальною умовою прогресивного розвитку окремих територіальних утворень стає відмова від патерналістської моделі фінансових взаємовідносин між центром, регіонами і територіальними громадами. За цих умов вирішення проблеми ефективного використання власного фінансово-економічного потенціалу територіальних громад пов'язане з розширенням прав та відповідальності територіальних громад при формуванні та розподілі коштів місцевих бюджетів. Тому важливою частиною дослідження є оцінка диференціації фінансового забезпечення розвитку територіальних громад регіону.

Дослідження внутрішньорегіональної асиметрії бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад Львівської області здійснено в розрізі різних типів територій: міст, приміських територій, гірських територій, змішаних зон (сільських (аграрних) територій, сільських урбанізованих зон та «аграрних міст») і прикордонних територій. Проведений аналіз дозволив визначити закономірності, пов'язані із посиленням диференціації бюджетної забезпеченості територіальних громад в процесі імплементації бюджетних новацій, зокрема:

- зростання диференціації спостерігалось за показниками бюджетної забезпеченості як на рівні районів, так і на рівні територіальних громад;
- зміна лідерів та аутсайдерів – якщо до введення нового механізму бюджетного вирівнювання місцевих бюджетів (у 2016 р.) вищим рівнем бюджетної забезпеченості характеризувались «змішані» райони та гірські території, то після – першість отримали міста, приміські та прикордонні території;
- найвищим податковим потенціалом характеризуються населені пункти, які

розташовані поблизу обласного центру та прикордонні райони Львівської області;

- значна залежність від дотацій з державного бюджету бюджетів гірських територій та населених пунктів змішаного типу, які мали мізерні обсяги власних податкових надходжень.

Наведене свідчить, що проблему дотаційності місцевих бюджетів в умовах сучасних реформ не знято і трансферти залишаються основним бюджетонаповнюючим елементом територіальних громад, особливо з низьким рівнем економічного розвитку. Середній показник рівня дотаційності місцевих бюджетів територіальних громад з низьким рівнем розвитку у Львівській області становить 56,6%, розвинутих - 17,7%.

Отже, діючий механізм бюджетного вирівнювання не вирішує проблему значної диференціації місцевих бюджетів територіальних громад за власними доходами. Рівень диференціації дохідної частини місцевих бюджетів адміністративно-територіальних одиниць Львівської області залишається значним. В умовах бюджетної децентралізації у вирашному положенні є ті територіальні громади, які розміщені уздовж автострад та поблизу міст, оскільки вони отримали значно більші надходження від акцизного податку. Внутрішньорегіональну диференціацію посилює також надходження ПДФО виключно до бюджетів об'єднаних територіальних громад. До того ж, у всіх територіальних громадах зменшились обсяги бюджетів розвитку, що негативно впливає на можливість фінансування проектів розбудови соціальної і транспортної інфраструктури.

У третьому розділі «**Пріоритети та механізми регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в умовах децентралізації влади в Україні**» обґрунтовано концепцію регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації, запропоновано напрямки вдосконалення інструментів стимулювання економічного розвитку територій та розроблено пропозиції щодо запровадження фінансово-бюджетних інструментів регулювання внутрішньорегіональної диференціації в умовах реформи децентралізації влади.

Встановлено, що основними недоліками застосування методів та інструментів сучасної політики регулювання міжрегіональної і внутрішньорегіональної диференціації є:

- посилення протистояння між територіями-донорами і територіями-реципієнтами при перерозподілі бюджетних ресурсів, вибудовування моделі «патерналістських» відносин між центром та територіями, відсутність стимулів для ефективного використання власного потенціалу;
- переважна частина наданих з центру фінансових ресурсів використовується на поточне споживання, а не на фінансування проектів розвитку, що часто має результатом низьку ефективність використання бюджетних коштів;
- збільшення потоків бюджетних ресурсів до менш розвинених територій не супроводжується зростанням темпів їх соціально-економічного розвитку.

Вказані недоліки свідчать про необхідність вироблення нової концепції регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в Україні,

потребує розширення переліку цілей регіональної політики, зокрема, акцентування уваги на зниженні внутрішньорегіональної диференціації, забезпечення децентралізації влади та налагодження партнерства між різними її рівнями і гілками влади, а також поглиблення партнерства з приватним і неурядовим секторами.

Доведено, що сучасна політика регулювання внутрішньорегіональних диспропорцій має базуватись на змішаному підході до напрямів та заходів регіональної політики, тобто політики підтримки територій з нижчим рівнем розвитку і політики стимулювання зростання окремих територій.

В основу сучасної концепції регіональної політики мають бути закладені наступні положення:

- спрямованість не лише на зниження асиметрій розвитку територій за такими показниками як ВРП, ВДВ, рівень доходів населення, а й досягнення гуманітарної, інформаційної, інституційної конвергенції розвитку регіонів та їх внутрішньорегіонального соціально-економічного простору;

- внутрішньорегіональна та міжрегіональна конвергенція розглядатимуться як критеріальні умови досягнення єдності економічного простору держави та згуртованості суспільства. Тобто місією регіональної політики, яка реалізовуватиметься на національному та регіональному рівнях, має стати забезпечення соціально-економічної інтегрованості національного простору.

В роботі розроблено концепцію регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації на засадах трьохрівневого регулюючого впливу (національного, регіонального і локального) та використанні класифікованих автором інструментів, необхідних для зниження її рівня (рис. 2).

Обґрунтовано, що удосконалення фінансово-бюджетних інструментів регулювання внутрішньорегіональної диференціації пов'язане з реалізацією новацій щодо розвитку територіальних громад за такими напрямками: розширення дохідної бази та формування стабільних джерел наповнення місцевих бюджетів; забезпечення автономії локальних бюджетів; децентралізація видаткових повноважень; оновлення трансфертної політики.

В роботі наголошено на необхідності запровадження заходів щодо усунення загроз посилення внутрішньорегіональної диференціації в ході реалізації реформи адміністративно-фінансової децентралізації. Йдеться про запровадження заходів у сфері горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, дофінансування у вигляді базової дотації, фінансуванні в сфері освіти та медицини (освітніх і медичних субвенцій), впорядкування територіальної структури освітніх закладів. Зокрема, розроблено пропозиції щодо вдосконалення принципів розподілу освітньої субвенції відповідно до рівня розвитку та фінансової спроможності територіальної громади з використанням коефіцієнту спроможності бюджету щодо утримання закладів освіти.

До основних напрямків стимулювання економічного розвитку територій, які б дозволили забезпечити випереджаючі темпи зростання та забезпечили у найближчій перспективі усунення значних внутрішньорегіональних асиметрій віднесено: формування регіональних точок росту економіки в місцях концентрації економічної

КОНЦЕПЦІЯ РЕГУЛЮВАННЯ ВНУТРІШНЬОРЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

Рис. 2. Концепція регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації

*Розроблено автором

активності шляхом створення ефективних просторово-організаційних форм економічної діяльності (індустріальних парків, кластерів, інноваційно-технологічних центрів тощо); налагодження взаємодії між органами влади, бізнесом та населенням шляхом укладання концесійних договорів в рамках публічно-приватного партнерства; стимулювання інноваційного розвитку депресивних територій шляхом надання податкових преференцій інноваційному розвитку депресивних територій тощо.

На основі проаналізованих недоліків функціонування ДФРР в частині можливостей регулювання диференціації на внутрішньорегіональному рівні доцільним визнано удосконалення критеріїв оцінки та відбору інвестиційних проектів і програм й процедури розподілу коштів ДФРР, запровадження механізму контролю за ефективністю їх використання як на рівні фонду (як розпорядника коштів), так і на рівні регіонів (отримувачів коштів).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад і розробці науково-практичних рекомендацій щодо регулювання процесів внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в умовах реалізації реформи адміністративно-фінансової децентралізації. Проведене дослідження є підставою для таких висновків:

1. На підставі системного вивчення теоретичних засад дослідження процесів соціально-економічної диференціації на внутрішньорегіональному рівні дозволило виявити її основні характеристики в розрізі територіального, соціального та економічного підходів, виокремити типи внутрішньорегіональної диференціації, а також запропонувати визначення поняття «внутрішньорегіональна диференціація». Обґрунтовано систему зовнішніх та внутрішньорегіональних чинників територіальної диференціації, що дозволило обґрунтувати інструментарій її регулювання.

2. Наголошено, що потенційним ризиком здійснюваної реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади може стати посилення внутрішньорегіональної диференціації, що обумовлене нерівномірністю потенціалу територіальних громад та темпів їх розвитку, низькою ефективністю системи бюджетного вирівнювання. Наявність протиріччя між необхідністю регіональним органом управління регулювати процеси внутрішньорегіональної диференціації та втратою ними частини функцій і контролю над фінансовими потоками й рішеннями територіальних громад вимагає перегляду ідеології регіональної політики, визначення дієвості її інструментів в нових умовах та реалізації виваженої політики регулювання внутрішньодержавних та внутрішньорегіональних асиметрій.

3. На підставі вивчення підходів до аналізу та діагностики асиметрій соціально-економічного розвитку територій розроблено методичний підхід до оцінювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації. Цей

підхід передбачає використання низки методів статистичного аналізу для виявлення різного роду асиметрій у розвитку територіальних одиниць в межах регіону; проведення аналізу в розрізі показників економічного, соціального та фінансового стану внутрішньорегіонального розвитку.

4. Практична імплементація запропонованого методичного підходу до оцінювання внутрішньорегіональної диференціації в розрізі районів, міст, сільських та селищних громад Львівської області дозволила встановити, що протягом останніх років відбулось перевищення рівня внутрішньорегіональної диференціації над міжрегіональною за усіма показниками соціально-економічного розвитку, а також зміна лідерів та аутсайдерів за рівнем фінансово-економічної забезпеченості територіальних громад.

Найбільшим власним фінансовим потенціалом характеризуються населені пункти, які розташовані поблизу обласного центру та прикордонні райони Львівської області; гірські та населені пункти змішаного типу характеризуються низькими обсягами власних податкових надходжень й значною залежністю від дотацій з державного бюджету.

5. Аналіз центрально-периферійних відмінностей соціально-економічного розвитку міст Львівщини засвідчив наявність значної диференціації за рівнем соціально-економічного розвитку між м. Львовом, містами обласного значення та рештою територій регіону. З одного боку, це підтверджує значно вищий потенціал та конкурентоспроможність міст Львівщини, які виступають центрами економічної активності регіону, з іншої – свідчить про існування суттєвих центрально-периферійних асиметрій. Водночас проведені дослідження вказує на те, що соціально-економічний розвиток регіону впродовж 2010-2015 рр. супроводжується посиленням центрально-периферійних відмінностей та розширенням ареалів депресивності.

6. В роботі запропоновано концепцію регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації, яка спрямована на зниження рівня територіальних диспропорцій в межах регіону за рахунок налагодження мережових взаємодій між менш економічно розвинутими територіями та полюсами росту; забезпечення інтегрованості соціально-економічного простору регіону; стимулювання ефективного використання власного потенціалу територій; підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, адміністративно-територіальних одиниць районного та базового рівнів, міст, окремих територій, регіону загалом. Практична реалізація концепції лежить у площині відповідальності регіональних органів влади.

7. Доведено, що регулювання соціально-економічної диференціації розвитку новоутворених територіальних громад має розпочинатися на етапі формування перспективних планів з діагностики потенційних та фактичних можливостей розвитку громад внаслідок їх об'єднання. В роботі запропоновано послідовність проведення діагностики поточного стану розвитку адміністративно-територіальних утворень та рівня їх фінансово-економічної спроможності. У якості оціночних площин обрано

оцінку диференціації процесів створення вартості в адміністративному утворенні; диференціацію ресурсного перерозподілу; диференціацію процесів регулювання економічної активності і суспільного споживання.

8. Цілеспрямоване врегулювання внутрішньорегіональної диференціації має бути результатом виваженої довгострокової політики соціально-економічного розвитку регіонів, яка має реалізуватись шляхом розробки та реалізації локальних стратегій. До основних напрямків стимулювання економічного розвитку територій, які б дозволили забезпечити випереджаючі темпи зростання та змогли б в найближчій перспективі усунути значні внутрішньорегіональні асиметрії віднесено: формування регіональних точок росту економіки в місцях концентрації економічної активності; налагодження взаємодії між органами влади, бізнесом та населенням шляхом використання інструменту публічно-приватного партнерства; стимулювання інноваційного розвитку депресивних територій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Тибінка І. Я. Механізми регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в Україні / І. Я. Тибінка // Економічні науки. [зб. наук. праць]. – Луцьк: Луцький національний технічний університет, 2016. – Вип. 13 (42). – Ч.2. – С. 259-270. – (Серія Облік і фінанси).

2. Тибінка І. Я. Оцінка центрально-периферійних відмінностей соціально-економічного розвитку міст Львівської області / І. Я. Тибінка // Регіональна економіка. – 2016. – №2 – С. 44–53*.

3. Тибінка І. Я. Концептуальні засади регулювання внутрішньо-регіональної соціально-економічної диференціації в умовах активізації місцевого самоврядування / І. Я. Тибінка // Економічний форум. – 2016. – №1. – С.77–84*.

4. Тибінка І.Я. Регулювання внутрішньорегіональної диференціації в умовах реформи місцевого самоврядування / І. Я. Тибінка // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України регіону: [зб. наук. праць.]. – Львів: ІРД НАН України, 2016. – Вип. 4 (120). – С.85-89*.

5. Тибінка І. Я. Ендогенні та екзогенні чинники внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в Україні / І. Я. Тибінка // Вісник Одеського національного університету.– 2015. – Т.20. – Вип.6. – С. 168–173. – (Серія економіка).*

6. Тибінка І. Я. Чинники внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в сучасних економічних теоріях / І. Я. Тибінка, С.Л. Шульц // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України регіону [зб. наук. праць] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: відп. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2015. – Вип.1 (111). – С.25-29.* *Особистий внесок: охарактеризовано теорії регіонального розвитку та обґрунтовано їх роль у вивченні сутності та наслідків внутрішньорегіональної диференціації.*

*Статті у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз.

7. Тибінка І. Я. Нові підходи до оцінювання диспропорцій економічного зростання регіонів / І. Я. Тибінка, Л.Є. Сімків // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Модернізація економічного розвитку регіону: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол. В.С.Кравців (відп. ред.). – Львів, 2012. – Вип. 4 (96). – С. 343-349. *Особистий внесок: проведено аналіз динаміки соціально-економічної диференціації на міжрегіональному рівні.*

8. Тибінка І. Я. Мережева модель просторової організації економіки: умови та перспективи становлення / І. Я. Тибінка // Сучасні тенденції економічної теорії і практики: світовий досвід та вітчизняні реалії: [зб. наук.-метод. праць.] – Херсон: Видавництво ХДУ, 2011. – С.166-167.

Тези доповідей та матеріали конференцій:

9. Тибінка І. Я. Фінансово-бюджетні інструменти регулювання внутрішньорегіональної диференціації та їх дієвість в умовах реформи місцевого самоврядування / І. Я. Тибінка // Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., 13 листопада 2016 р., м. Львів. – Львів. – 2016. – С. 217-219.

10. Тибінка І. Я. Механізми подолання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації / І. Я. Тибінка // Розвиток національної економіки: теорія і практика: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 3-4 червня 2015 р., м. Івано-Франківськ. – м. Івано-Франківськ, 2015. – С. 379-380.

11. Тибінка І. Я. Заходи щодо зниження внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації / І. Я. Тибінка // Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 28-29 травня 2015р., м. Одеса. – Одеса, 2015. – С.75-77.

12. Тибінка І. Я. Внутрішньорегіональна соціально-економічна диференціація в умовах глобальних викликів / І. Я. Тибінка // Участь України у глобальних процесах: матеріали всеукраїнського семінару молодих вчених та студентів, 14-15 квітня 2011р., м. Симферополь. – Симферополь: ПП «Підприємство Фенікс», 2011. – С.64-65.

АНОТАЦІЯ

Тибінка І. Я. Регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації в умовах децентралізації влади в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», Львів, 2017.

В дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації, зокрема: з'ясовано сутність та видовий поділ внутрішньорегіональної диференціації, виявлено її основні характеристики в розрізі територіального, соціального та економічного підходів. Запропоновано визначення сутності поняття «внутрішньорегіональна диференціація». Охарактеризовано методологічні підходи до регулювання внутрішньорегіональної диференціації в умовах децентралізації влади.

На основі запропонованої автором методики проведено аналіз внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації на рівні адміністративних районів Львівської області, а також здійснено оцінку центрально-периферійних відмінностей на прикладі міст обласного значення та регіонального центру.

Обґрунтовано концепцію регулювання внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації та запропоновано напрями удосконалення інструментів стимулювання економічного розвитку територій та розроблено пропозиції щодо запровадження фінансово-бюджетних інструментів регулювання внутрішньорегіональної диференціації в умовах реформи місцевого самоврядування.

Ключові слова: регіон, внутрішньорегіональна диференціація, асиметрія, територіальна громада, місцевий бюджет, децентралізація влади.

АННОТАЦІЯ

Тыбинка И. Я. – Регулирование внутрирегиональной социально-экономической дифференциации в условиях децентрализации власти в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – развитие производительных сил и региональная экономика. – ГУ «Институт региональных исследований имени М. И. Долишнего НАН Украины», Львов, 2017.

В диссертации обоснованы теоретико-методологические основы исследования внутрирегиональной социально-экономической дифференциации, в частности, выявлено сущность и выделено виды внутрирегиональной дифференциации, выявлены ее основные характеристики в разрезе территориального, социального и экономического подходов. Предложено определение сущности понятия «внутрирегиональная дифференциация». Обоснованно систему внешних и внутрирегиональных факторов территориальной дифференциации. Охарактеризованы методологические подходы к регулированию внутрирегиональной дифференциации в условиях децентрализации власти и определены приоритеты государственной региональной политики, направленной на реализацию экономических и социальных целей.

На основе предложенной автором методики проведен анализ масштабов и динамики внутрирегиональной дифференциации за показателями социально-

экономического развития административных районов Львовской области, а также проанализовано динамику показателей внутрирегиональной асимметрии объемов расходов на финансирование экономической и социальной сферы.

Осуществлена оценка центрально-периферийных различий на примере городов областного значения и регионального центра, которая позволила сделать выводы про усиление внутрирегиональной периферийности и асимметричности социально-экономического развития территориально-структурных образований локального типа.

Исследованы особенности и закономерности внутрирегиональной асимметрии бюджетного обеспечения территориальных общин Львовской области в разрезе различных типов территорий в условиях бюджетной децентрализации.

Определены недостатки методов и инструментов современной политики регулирования межрегиональной и внутрирегиональной дифференциации.

Обоснована концепция регулирования внутрирегиональной социально-экономической дифференциации и предложены направления совершенствования инструментов стимулирования экономического развития территорий и разработаны предложения по внедрению финансово-бюджетных инструментов регулирования внутрирегиональной дифференциации в условиях реформы местного самоуправления.

Предложены пути усовершенствования финансово-бюджетных инструментов регулирования внутрирегиональной дифференциации и стимулирования экономического развития территорий. Кроме того подано рекомендации по оптимизации распределения образовательной субвенции.

На основании исследования недостатков функционирования Государственного фонда регионального развития (ГФРР) сформулированы предложения по усовершенствованию критериев оценки и отбора инвестиционных проектов и программ, а также процедуры распределения средств фонда.

Ключевые слова: регион, внутрирегиональная дифференциация, асимметрия, территориальная община, местный бюджет, децентрализация власти.

ANNOTATION

Tybinka I. Regulation of intraregional socio-economic differentiation in conditions of decentralization in Ukraine. - The manuscript.

Thesis for the degree of candidate of economic science in speciality 08.00.05 - development of productive forces and regional economy. - SI "Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine ", Lviv, 2017.

In the dissertation theoretical and methodological bases of research of intraregional socio-economic differentiation are considered. The essence and types of intraregional differentiation are found out; main characteristics and definition of intraregional differentiation in terms of territorial, social and economic approaches are determined.

The methodological approaches to the regulation of intraregional differentiation in conditions of decentralization are worked out.

The methodology of analyzes of intraregional socio-economic differentiation at the level of administrative districts and estimation of central-peripheral differences in the case of regional towns and regional center is proposed and implemented by the example of Lviv region.

The concept of regulation of intraregional socio-economic differentiation is offered and ways of improvement of tools of economic development of territories stimulation are suggested.

Keywords: region, intraregional differentiation, asymmetry, local community, local budget, decentralization.

Підписано до друку 10.04.2017р. Формат 64x90/16
Папір ксерокс ний. Друк на різнографі. Гранітура "Timtts New Roman"
Умов. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим. Зам.№7
Друк: ПП "Арал"
Свідоцтво: серія А01 №21230 від 18.06.2007 р.
Державна реєстрація 09.09.1998 р.

М.Львів, вул. Козельницька, 4
Тел: (050) 371-62-80